

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

את אשר התעללתי במצרים

הלכה

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

פרשת בא תשפ"ב

שנה כ"ד – קובץ י"ג [תשצ"ג]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש

להצלחת

ר' רחמים יעקובוב ני"ז

זבני ביתו

לברכה זהצלחה ובשורות טובות בכל העיניינים

פרשת בא

אמירה לנכרי בשבת

"וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם" (י"ב ט"ז).

"לא יעשה בהם - אפילו על ידי אחרים" (רש"י שם, ומקורו במכילתא).

א

ביסוד האיסור

הנה בכמה מקומות בש"ס מבואר דאמירה לנכרי שבות, עיין שבת (ק"נ ע"א) גיטין (ח' ע"ב) וב"מ (צ' ע"א). אמנם איתא במכילתא (בא פרשה ט' א'), "כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה, לא יעשה חברך, ולא יעשה גוי מלאכתך". ומשמע מזה, דאמירה לעכו"ם אסורה מה"ת.

אמנם הרמב"ן בפ"י עה"ת (שם י"ב ט"ז) הביא את דברי רש"י דלא יעשה בהם אפי' ע"י אחרים, ותמה מי הם אותם אחרים, דאם ישראל הוא הלא אין אדם מצווה על מצוות ישראל חבירו, ואם נכרים הלא אמירה לנכרי שבות. וכתב דלכו"ע אין בו איסור תורה, ודרשת המכילתא אסמכתא היא. אך הסמ"ג (ל"ת ע"ה) נטה לפרש את דברי המכילתא כפשוטן דהוי איסור תורה, אך כתב דאפשר דהוי אסמכתא, עיין בדבריו ובדברי הבית יוסף (סוס"י רמ"ד) שהביאו. ועיין עוד ביראים (מצוה ש"ד) שגם הוא נקט דרשה זו דמכילתא, ועיין עוד במור וקציעה (ריש סי' רמ"ג) דס"ל ג"כ דהוי מה"ת וכן דעת הלבוש שם. אמנם בשער הציון (סי' רמ"ג סק"ז) כתב נחרצות דכל הפוסקים נקטו בפשטות גמורה דאמירה לגוי הוי שבות בלבד ולא כדמשמע במכילתא עי"ש.

אמנם יש מן האחרונים שכתבו ליישב שיטת המכילתא והראשונים הנ"ל שלא יסתרו את פשטות ההלכה דאמירה לעכו"ם שבות היא, וכתבו לחלק בין אמירה לנכרי לעשות בשלנו דאסור מה"ת, לאמירה לנכרי לעשות בשלנו דאינו אלא שבות, כ"כ באליהו רבה (סי' רמ"ג סק"א וח'), בפמ"ג (סי' רמ"ג מש"ז ס"ק ג'), וכ"כ מדעתו בגליוני

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

הש"ס להגר"י ענגיל (שבת ק"נ ע"א), אך מ"מ להלכה מבואר בכל הפוסקים דבכל ענין אין אמירה לגוי אלא שבות.

ויש מן האחרונים שכתבו דשאני פועל המקבל שכר מנכרי בעלמא, ובפועל הוי איסור תורה. כך כתב הגרש"ק בחכמת שלמה (סימן ש"ז) ובספר החיים (סימן רמ"ד), ויסוד הדברים במה שכתבו במחנה אפרים (הל' שלוחין סי' י"א) והנתיבות (סימן קפ"ח ס"ק א') דאף במקום דלא מהני שליחות כגון בגוי, מ"מ במקבל שכר מעשיהם מתייחסים לבעה"ב מדין יד פועל כיד בעה"ב.

ובשו"ת זקן אהרן (ח"א סימן ט"ו) כתב משום כך להזהיר דהעושים מלאכה ע"י משרתות העובדות בבתי ישראל ומקבלות שכר יש בזה חשש איסור דאורייתא ולא כאמירה לנכרי דאינה אלא שבות, עי"ש.

אך בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' ק') דחה חידוש זה מכל וכל, וכך כתב בשו"ת הרי בשמים (ח"ג סימן מ"ג) ובשו"ת תשורת שי (מהדו"ת סי' מ"ח), עי"ש. וכבר כתבתי במק"א לפקפק בכל עיקר סברת המחנ"א והנתיבות, דעד כאן לא מצינו שאמרו יד פועל כיד בעה"ב אלא לענין זכיית ממון, אך אין זה ענין לשליחות כלל, ולגבי איסור שבת ושאר דיני איסור והיתר שבתורה, וכן לגבי שליחות במצוות אין בין פועל בשכר לשליח דעלמא, ואכמ"ל.

ומ"מ הסכמת הפוסקים דלעולם אין אמירה לנכרי אלא שבות וכמ"ש המשנה ברורה כמבואר.

ומ"מ כתב רש"י בעבודה זרה (דף ט"ו ע"א ד"ה כיון), דאמירה לנכרי אסורה מדברי קבלה, וילפינן לה מ"מצוא חפצך ודבר דבר" (ישעיהו נ"ח י"ג).

אמנם העיקר כמ"ש הרמב"ם (פ"ו משבת ה"א) וז"ל:

"אסור לומר לנכרי לעשות לנו מלאכה בשבת, אע"פ שאינו מצווה על השבת, ואע"פ שאמר לו מקודם השבת, ואע"פ שאינו צריך לאותה מלאכה אלא לאחר השבת, ודבר זה אסור מדברי סופרים כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן".

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

הרי לן שיטתו דאין כאן אלא איסור מדברי סופרים גזירה שמא יקל איסור שבת בעיניו ויבא להיכשל במלאכה, וכעין זה כתב הריטב"א (שבת קכ"ב ע"א) דאיסור אמירה לגוי שלא יעשה שבתו חול, ונמצא שלש מחלוקות בדבר, דעת המכילתא אליבא דיראים דהוי מה"ת, דעת רש"י דהוי מדברי קבלה, ודעת הרמב"ם דהוי גזירה מדברי סופרים.

ב

בין דין שליחות לעכו"ם לדין אמירה לנכרי

ידוע מה שהקשה בשו"ת פני יהושע (יו"ד סי' ג') למה לי שבות דאמירה לעכו"ם, תיפוק ליה משום דלחומרא יש שליחות לנכרי כמבואר בדברי רש"י (ב"מ ע"א ע"ב).

[והנה בדברי רש"י שם מבואר דאסור מדרבנן, אך בדברי הרמב"ם (פ"ה ממלוה ולוה ה"ג) מבואר דאסור מה"ת. אך באמת פשוט דאי אפשר כלל לומר דיש שליחות לנכרי לחומרא מה"ת, דמלבד דלא מצינו בעצם דין תורה נפ"מ בין חומרא לקולא, נראה פשוט כיון דילפינן מגזה"כ ד"גם אתם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית", מנ"ל לחלק בין חומרא לקולא. ומשום כך נראה ברור כדברי הגר"ח על הרמב"ם שם דלשיטת הרמב"ם אין יסוד הלכה זו משום שליחות כלל אלא מדין ערב עי"ש בחי הגר"ח].

וכבר כתבו גדולי האחרונים, הבית מאיר (אהע"ז סי' ה' ס"ק ד'), הנתיבות (סי' שמ"ח ס"ק ד'), החת"ס (שו"ת או"ח סי' פ"ד וח"ו סי' כ"ד) והישועות יעקב (סי' רס"ג סק"ו ובאהע"ז סי' ה' ס"ק ה') דבחילול שבת אין לאסור משום דין שליחות כלל.

אמנם אף דלכאורה נראה שכולם דבר אחד אמרו וכל הנחלים הולכים אל הים, מתוך דקדוק בדבריהם נראה שאין הדבר כן, ויש בדבריהם שתי דרכים שונות.

דהנה המעיין בדברי החת"ס והישוע"י יראה דעיקר כוונתם היא דכיון דמצות השבת על הגברא היא, שנצטווה לשבות, ד"למען ינוח" כתיב, לא שייך בזה גדר שליחות, וכעין שכתבו לבאר דאין דין שליחות במצה ולולב ובשאר המצוות שבגברא, דאין שליחות אלא במה שעיקר ענינו בתוצאה ולא בעצם המעשה. ונראה ברור ופשוט דמצינו גדר זה בין במצוות ובין בעבירות וזו כונת הגמ' בקידושין (מ"ג ע"א) מודה שמאי

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

הזקן באומר לחבירו צא בעול את הערוה, אכול את החלב שהוא פטור דבכל התורה לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב, דכיון דהחטא הוא בהנאה ולא במעשה לא שייך בזה גדר שליחות.

[אמנם אפשר דכונת הגמ' לסברא אחרת, והוא דבאמת נפלאתי מאד, דמה שייך שליחות כלל בצא אכול החלב ובעול הערוה, והלא כל גדר השליחות אינו אלא בשליח העושה למען משלחו ולרצונו, וכגון בקנין וקידושין וכדו' שהם גדרי חלות, או במצוות להוציא יד"ח, או בצא הרוג את הנפש וכיו"ב במעשים שהם רצון המשלח, אבל מה שייך גדר שליחות באכילה ובביאה. ואפשר דזה גופא כונת הגמ' דלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב דכיון דכל מהות החטא הנאה היא לא שייך כלל שאדם ינהג בשביל חבירו ובשליחותו, ודו"ק בזה. וע"ע מה שהארכתי בזה במנחת אשר ב"ק (סי' נ"א), ובראשית (ס"ס כ"ג)].

אבל הבית מאיר רוח אחרת היתה בקרבנו, ותורף כונתו דלעולם יוגדר המעשה ע"י עושהו ולא ע"י השולח, שהרי זר פסול לעבודה אף שנשלח ע"י כהן, ואין מילת האשה כשרה [לחד מאן דאמר בעבודה זרה כ"ז ע"א] אף שהיא שליח האיש, ובדרך זו כתב לבאר דבמלאכת הגוי בשבת אין בה חפצא של חילול שבת ולא רק שהגוי פטור, וכיון שאין כאן בעצם חילול שבת אין גדר חילול שבת מתחדש ע"י דין שליחות כמבואר, וזו גם כוונת הנתיבות שם כמבואר בדבריו [ומשו"כ צ"ע בדברי החת"ס שכתב דבריו בשם הבית מאיר ע"ש].

ונפ"מ בין שתי דרכים אלה, בישראל ששלח ישראל אחר לחלל שבת, דלדרך א' פטור דלא שייך כלל שליחות בחילול שבת, אבל לדרך ב' נראה פשוט דחייב השולח כיון דיש כאן חילול שבת. וכ"ז ברור.

אמנם מה דהוי פשיטא ליה להגאון בעל שו"ת פנ"י וכל האחרונים הנ"ל דאיסור אמירה לנכרי מילתא אחריתא הוא ולא משום שליחות, פשיטא ליה לשו"ע הרב לאידך גיסא, ולהדיא כתב (בסי' רמ"ג סעיף א' ובסי' רס"ג קו"א ס"ק ח' וכן בסימן ש"ז סעיף ל"ה) דאיסור משום שהגוי הוי שלוחו, וכ"כ הגרעק"א (בהג"ה לשו"ע או"ח סי' ש"ז סכ"א) ע"ש [אך שם כתב דדמי לשליחות, ור' להלן].

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ויש לדבריהם מקור בדברי הראשונים, דהנה יעויין ברש"י בשבת (קנ"ג ע"א ד"ה גמ') שפירש במה שהקשו בגמ' איך מותר למסור כיסו לנכרי כשהחשיך לו בדרך והא עביד מלאכה בשבת "והרי הוא שלוחו לישאנו בשבת", הרי דיש איסור מלאכה ע"י שליח גוי. ובהגהות מיימוניות (פ"ו משבת ה"א) כתב להדיא "אסור ליתן לנכרי מעות בערב שבת כדי לקנות לו למחר ביום השוק כי יש שליחות לנכרי לחומר", הרי לן דאיסור אמירה לנכרי משום דיש שליחות לגוי לחומר, וכדברי שו"ע הרב, אך מ"מ פשוט דאין זה מה"ת אלא מדרבנן כמבואר.

וכבר כתבו האחרונים (אבני נזר או"ח סי' תקכ"ו אות י"א, קובץ שיעורים ביצה אות מ"ט) דאמירה לנכרי תרתי אית בה, שליחות במלאכה, ואיסור שבות בעצם האמירה, ויש בהם נפקותא להלכה, דהאומר לנכרי בערב שבת לעשות מלאכה בשבת אין בו איסור מצד עצם האמירה אך יש בו איסור מצד השליחות, ומאידך גיסא המצווה לנכרי בשבת לעשות מלאכה במוצ"ש [דאסור, כמבואר ברדב"ז ח"ב סי' תרפ"ד] אין בו איסור מצד השליחות כיון דהמלאכה נעשית במוצ"ש ומלאכת היתר היא, אך מ"מ אסור מצד עצם ה"אמירה לנכרי" דאסור, משום ממצוא חפצך וכו', וכ"כ הרדב"ז שם להדיא.

אך לדידי נראה טפי דאין בזה שני דינים אלא דין אחד מורכב, דאסרו חכמים אמירה לנכרי מחשש שמא תהיה השבת קלה בעיניו וכשל בעשיית מלאכה בעצמו, ומשום כך החמירו לאסור אמירה לנכרי בכל ענין שיש בו נגיעה לחילול שבת, בין אם אומר לנכרי בע"ש לעשות מלאכה ובין אם אומר לו בשבת לעשות מלאכה במוצ"ש, דכל שיש בו נגיעה מלאכה בשבת גזרו לאסור.

ובאמת אין נראה לפרש דאיסור אמירה לנכרי משום שליחות ממש היא, דהלא אף בנכרי העושה על דעת ישראל יש איסור אף דלא נצטווה להדיא ע"י ישראל לעשות מלאכה, ובשו"ת צמח צדק (או"ח סי' ל') כבר הוכיח מזה דאין לפרש איסור אמירה לנכרי משום דין שליחות, וכ"כ גם באבנ"ז (או"ח סימן ת"א), עי"ש.

ונראה דאף כוונת רש"י והאחרונים אינה דאמירה לנכרי אסורה משום דין השליחות, אלא דאסרו חז"ל משום דנראה כשליחו, וגזרו שאם יעשה מלאכה ע"י שליחו תהיה השבת קלה בעיניו ויבוא לעשות מלאכה בעצמו, ואין זה משום דין

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

שליחות, אלא שאסרו את המציאות של עשיית מלאכה ע"י שליח גוי, ומ"מ אין כוונתם לדין שליחות ממש.

ויתירא מזו נלענ"ה, דכל עיקר דברי רש"י שיש שליחות לנכרי לחומרא, אינם חידוש כללי בדיני שליחות לנכרי, אלא כל כוונתו לעצם החומרא דאמירה לנכרי שבות, וזהו שתיקנו חכמים דאף דאין שליחות לנכרי מ"מ אסרו אמירה לנכרי משום דמ"מ שליחו הוא, ולדעת רוב הראשונים אמירה לנכרי אסורה אף בשאר איסורי תורה, וזה גם כוונת הגמ' דאמירה לנכרי שבות משום דלחומרא יש שליחות לנכרי, ור"ל דבגזירה זו החמירו חכמים לאסור שליחות נכרי בעבירה.

ואף שהדברים מחודשים, באמת כך נראה פשוטם, דאל"כ תימה היא לומר דאף דמה"ת אין שליחות לגוי תיקנו דלחומרא יש שליחות, דמה"ת לחלק בין חומרא לקולא בדין כללי שבתורה, וע"כ דאין הכוונה אלא לגוף האיסור דאמירה לנכרי. [וע"ע באור שמח (פ"ה ממלוה ולוה ה"ד) מש"כ בזה ולא נתפנית להאריך].

ודו"ק בזה היטב.

ב

הסכמים עם נכרים לאספקת פירות שביעית

לשאלת רבים לחוות דעתי הענייה בענין מה שעוררו כמה ת"ח מופלגים דאסור לחתום חוזים עם הקלאים נכריים המעבדים את שדותיהם בארץ ישראל, והם מתחייבים לספק כמות גדולה של פרי וירק לשומרי שביעית. ומשני טעמים פקפקו בנוהג זה שהיה נהוג מקדמת דנא, מטעם אמירה לנכרי שאסורה גם בשביעית, ומשום שעל ידינו עושה הגוי עבודות האסורות ושוא עובר הישראל בזה במצות עשה ד"ושבתה הארץ שבת לה".

ולענ"ד יש להקל בזה בשעת הדחק והנח לבני ישראל וכו', ונוהג זה של עשיית הסכמים עם המגדלים הנכריים מותר לפי ההלכה, ונבאר.

הנה שתי סוגיות הן הנוגעות לשאלתנו, דין אמירה לנכרי בשביעית, ומצות שביתת הארץ, האם מותר לישראל לגרום לכך שגוי יעבד את אדמת הקודש בארץ ישראל בשביעית, ונבאר ראשון ראשון ואחרון אחרון.

א

אמירה לנכרי באיסור דרבנן

הנה בב"מ (צ' ע"א) איבעי לן אם יש איסור אמירה לנכרי בשאר איסורים או רק בשבת ולא איפשטא, ונחלקו הראשונים להלכה. הרא"ש שם (פ"ז סימן ו') הביא בשם הראב"ד להקל דכיון דהוי איבעי דלא איפשטא ספיקא דרבנן לקולא, ודעת הרא"ש להחמיר עי"ש.

וכך מבואר ברמב"ם בד' מקומות: א. בהל' איסור"ב (פט"ז הי"ג) לגבי סירוס בהמה. ב. בהל' שכירות (פי"ג ה"ג) לגבי חסימה. (אמנם במגיד משנה שם הביא די"ג אומר וא"כ נמצא דהרמב"ם פסק לקולא). ג. בהל' כלאים (פ"א ה"ז) לגבי איסור כלאי אילן לפי"ד הכס"מ והרדב"ז עי"ש. וכו"ה דעת הראב"ד בעל ההשגות (בכלאים פ"א ה"ג) עי"ש. ד. וכן לענין הרבעת בהמה כתב (פ"ט מכלאים ה"ב) דאסור לישראל ליתן בהמתו לעכו"ם להרביעה לו.

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ודעת השלחן ערוך גם היא להחמיר כמבואר בחשן משפט (סימן של"ח ס"ו) לגבי החוסם פי פרתו ע"י גוי, ובאהע"ז (סימן ה' סעיף י"ד) לגבי סירוס בהמה ובב"ש שם, וביו"ד (סי' רצ"ז בתרא ס"ד) לגבי כלאי בהמה עי"ש.

אמנם המחבר סתר דבריו דביו"ד (סימן רצ"ו סעיף ס"ט) לגבי כלאי הכרם בחו"ל כתב דאין איסור באמירה לנכרי (ומ"מ אסור בגוי גדול עי"ש). וכתב הט"ז (ס"ק כ"א) דכיון דכל איסור הכלאים בחו"ל מדרבנן הוא, אין איסור אמל"ג בשאר איסורים באיסור דרבנן. וכך משמע באו"ח (סימן תס"ח ס"א) שם הביא המחבר מה שנחלקו אם מותר לעשות מלאכה בערב פסח לאחר חצות ע"י גוי והרמ"א כתב שהמנהג להקל, ובערוך השלחן ס"ב כתב דכיון דאסור מדרבנן אין בו איסור דאמל"ג, עי"ש. וכדברי הט"ז כתב בשו"ת נחפה בכסף (סימן ד') דכיון דשביעית בזמן הזה דרבנן יש להקל באמירה לנכרי עי"ש. וגם בשו"ת בית אפרים (יו"ד סימן ס"ב) האריך מאד להוכיח דברבנן אין אסור אמל"ג בשאר איסורים, עי"ש.

אמנם אין זו הנחה מוסכמת ומדברי התוס' (ב"מ צ' ע"א) מוכח דאף בדרבנן יש איסור. שהרי הקשו ממה דמותר לומר לגוי בשביעית "חרוש בה טבאות" למה דאיבעי לן אם אמירה לעכו"ם שבות בשאר איסורים, ומדלא תירצו דשביעית בזה"ז דרבנן, או שמא אין חרישה אלא מדרבנן, משמע דגם באיסור דרבנן אסור. וגם מדברי הש"ך ביו"ד (סימן ש"צ סק"ד) מוכח דאף באיסור דרבנן אסורה אמירה לנכרי, דכתב דכל ההיתר לומר לגוי ליטול צפרני אישה באבילותה לצורך טבילה הוי משום דהוי שבות במקום מצוה אף דאיסור נטילת צפרנים באבל ודאי אינו אלא מדרבנן עי"ש. אך מלשון הרמ"א ביו"ד (סימן רצ"ז בסעיף ד') נראה קצת כדברי הט"ז דכתב דבשאר איסורים אסור לומר לנכרי אף באיסור לאו, ומשמע לכאורה דבאיסור דרבנן אין איסור. וכך משמע מדבריו באו"ח (סי' תס"ח) כנ"ל. ועיין בגליון מהרש"א (שם סי' רצ"ז) שציין עוד לדברי הרמ"א (שם בסי' ש"פ סעי' ה') שכתב השו"ע אסור לעשות מלאכתו ע"י אחרים וכתב הרמ"א אפי' עכו"ם.

ורבים מן האחרונים נקטו להלכה דבאיסור דרבנן אין איסור אמל"ג, עיין פר"ח (או"ח סימן תס"ח ס"ק ב'), רדב"ז פ"א מכלאים ה"ג (בביאור דברי הראב"ד), שו"ת פרי הארץ (ח"ג יו"ד סימן ד'), שו"ת מהרי"ט צהלון (סימן מ"ז), ופמ"ג (משבצות זהב סימן ש"ז סק"ד). ואף שבדבריו בסי' רס"ג (מש"ז ס"ק ג') כתב שלדעת הרמ"א אמל"ג

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

אסורה אף בדרבנן, לא כתב כן אלא בדרך הערה, וכתב שם שבסי' ש"ז יבואר הדבר, ואכן בסי' ש"ז הסיק להלכה דפשוט דשבות דשבות מותר בשאר איסורים כנ"ל, עי"ש.

וכך מבואר בבהגר"א שם דבאיסור דרבנן פשיטא שמותר ובודאי כו"ע מודו שבדרבנן לא אסרו בשאר איסורים ומה שהדעה קמייתא בשו"ע אוסרת במלאכה בער"פ ע"י נכרי הוא משום דסברו דע"פ בכלל מועד הוא ועוד י"ל דבכל איסור מלאכה גזרו אטו שבת ואף דבשבת אסרו אף במילי דרבנן שאני שבת דעיקרו מדאורייתא. וע"ע במחזיק ברכה (סי' רמ"ד) טעם אחר לחלק בין שאר איסור דרבנן לשבת דשבת עיקרה חיוב סקילה אך חסימה היא איסור לאו ונראה דמה"ט התיר רבו הנחפה בכסף ובפרט דשביעית בזה"ז דרבנן.

ואף אם נאסור אמל"נ באיסור דרבנן הלא במקום מצוה או "צורך הרבה" הקילו אף בשבותי שבת כמבואר בסימן ש"ז (סעיף ה') וק"ו בשביעית דברור שני"ד הוי צורך גדול למנוע ייקור השערים לאלפים ורבבות, וזפ"מ.

ב

כשהגוי עושה בשלו ולהנאתו

הנה ביו"ד (סימן רצ"ז סעיף ב') איתא "מותר לומר לעובד כוכבים לזרוע לו כלאי זרעים". ומקור הלכה זו ברמב"ם (פ"א מכלאים ה"ג) עי"ש. וגם בהלכה זו תמה הט"ז (סק"א) הלא קיי"ל דאמירה לנכרי אסורה אף בשאר איסורי תורה וכבר תמה בזה הראב"ד בהשגות שם. וכתב הט"ז לתרץ "ונראה דה"ק כאן שמותר לומר לעכו"ם שיזרע לצורך עצמו של עובד כוכבים אבל לא לצורך ישראל, וכן מצאתי בכס"מ בשם מהר"י קורקוס". ובבהגר"א (ס"ק ז') השיג על הכס"מ דמלשון הרמב"ם והשו"ע משמע דהוי לצורך ישראל ולא לצורך הגוי, אלא נראה דבשדהו של גוי מותר אף לצורך ישראל עי"ש.

ובאמת דברי הט"ז תמוהים שהביא בשם הכס"מ ומהרי"ק דמותר לצורך עכו"ם אבל לא לצורך ישראל, וכנראה שהגר"א הסתמך על הכתוב בט"ז והשיג על הכסף משנה, אך באמת מבואר להדיא במהרי"ק ובכס"מ שהביאו כדברי הגר"א. וז"ל הכס"מ שם "והר"י קורקוס ז"ל תירץ דה"ק ואסור לזרוע כלאים לגוי פירוש אפילו בשדה של גוי דהא בארץ קיימינן ואין קנין לגוי ודכוותה מותר לומר לגוי שיזרע כלאים בשדהו של

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

גוי וכיון שהזורע גוי וקרקע של גוי לא אסרו ואף אם הוא בשליחות ישראל ולצרנו מותר", וכך אכן מבואר במהר"י קורקוס שם. הרי שכתבו להתיר בשדה גוי אף לצורך ישראל וכדברי הגר"א.

הרי לן יסוד נוסף בדין אמל"נ בשאר איסורים דאין בו איסור אלא בשל ישראל ולא בשל גוי אף אם זה לצורך ישראל, וזה שיטת הבית יוסף בשו"ע ובכס"מ, המהרי"ק והגר"א. ויש ביזה טעם נוסף להקל בנידון דידן.

ובאמת נראה דאף לשיטת הט"ז וסגנונו דמותר לצורך הגוי יש לעיין בני"ד דאף דהישראל נהנה והוא מתכוין לתועלתו, מ"מ גם הגוי מתכוין לתועלתו ולרווחא דידיה ואדעתא דנפשיה עביד ואין הוא שליחו של הישראל כלל, וא"כ אפשר דבני"ד יש להקל אף לשיטת הט"ז.

ועיין בסימן רצ"ז (בתרא הלכות כלאי בהמה סעיף ד') "אסור לישראל ליתן בהמתו לעובד כוכבים להרביעה", וברמ"א "וכן כל אמירה לעכו"ם אפילו באיסור לאו אסורה אם לא שהעובד כוכבים עושה להנאת עצמו". ומבואר להדיא בדברי הרמ"א דכל שהעובד כוכבים להנאת עצמו עושה מותר אף אם הישראל נהנה, וכנראה שכך גם כונת הט"ז וא"כ גם לשיטתם יש להתיר. ובהגר"א (ס"ק ט') כתב דזה דוקא בשל גוי. ומ"מ בני"ד דהגוי עושה בשלו ולרווחתו לכו"ע מותר.

הרי לן דבני"ד מותר לשיטת השו"ע, הרמ"א ומהר"י קורקוס, ואף לשיטת הט"ז יש מקום להקל.

ג

אמל"נ בשבת בכה"ג

ובר מן כל זה נראה באמת דבני"ד אין כאן אמירה לנכרי כלל, דהלא אין אנו לא מצווים עליו ולא מבקשים ממנו לעבוד עבודת הארץ בשביעית, ואין בינינו לבינם אלא הסכם לאספקת פרי ובכה"ג אין כאן אמירה לנכרי, ואף שאנו יודעים שבהכרח יעבוד בשביעית, מ"מ אין בכה"ג דין אמל"נ כלל, דהלא הגוי בשלו הוא עושה ולהנאתו ואם אנו לא היינו קונים אצלו היה מוכר לגויים. ועוד דמבחינתנו יכול הוא להביא פירות

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

וירקות אלה מן הגורן או מן היקב מן הארץ או מחו"ל ואינו מתחייב כלפינו לחרוש ולזרוע, ואף שבפועל יודעים אנו שיחרוש ויזרע מ"מ אין בזה דין אמירה לנכרי.

ואפילו בשבת החמורה לא מצינו איסור לעשות הסכם עם גוי לקנות ממנו סחורה שהוא מייצר בשבת, כמבואר במשנ"ב (סימן רנ"ב ס"ק כ"ג) לגבי גוי העושה מנעלים דכיון שבשלו עושה ועדיין לא נקרא שם ישראל עליהם מותר לקנותם אף שעשאים בשבת. ובשו"ע הגרש"ז (שם ס"ט) כתב דמותר אף לומר לו לעשות מנעלים לישראל אף בע"ש סמוך לחשיכה ובלבד שלא יאמר לו בפירוש לעשות בשבת. ואף שכתב שם ובלבד שלא יהיה בפרהסיא ולא יתפרסם שעושה בשביל ישראל, לענ"ד כיון שהגויים עובדים בשדותיהם ואין ההסכמים מתפרסמים בריש גלי אף בני"ד אין כאן פרהסיא ומותר.

ועיין עוד בסימן ש"ז (סעיף כ"ב) ברמ"א "וכן א"י העושים גבינות בשבת והישראל רואה ויקנה אותם ממנו דמ"מ הא"י אדעתא דנפשיה קעביד ואע"פ שהישראל עומד בעדר חודש או חדשיים ואדעתא למכרם לישראל קא עביד שרי". ובשו"ע הרב (שם סעיף ל"ה) התיר אפילו לומר לו לעשות בשבת עי"ש, ובסעיף ג' שם דמותר לומר לגוי לקנות לעצמו בשבת "ואם אצטרך אקנה ממך". ובמשנ"ב (ס"ק י"ג) כתב די"א דמותר אף להבטיח לקנות ממנו עי"ש. ומ"מ ברור מכל זה דאם אין כאן אמירה מפורשת מותר לקנות מגוי מה שהוא עשה בשבת, וק"ו הדברים לגבי שביעית בזה"ז דרבנן.

ולא מסתבר כלל לחלק בין הבטחה לקנות ממנו ובין הסכם מחייב דאם באנו לאסור משום אמירה לנכרי מה בין זה לזה, הצד השווה שבהם כיון שעושה בשלו, לצרכו ולהנאתו אין בזה איסור מדין אמל"נ.

אמנם עדיין יש לעיין בכהאי גוונא שהגוי מקבל שכר, ובפרט בקבלנות ועושה כדי להרוויח, אך מ"מ מתכוין להנאת ישראל, אם נחשב כאילו עושה אדעתא דנפשיה, או כעושה לצורך ישראל ואסור לישראל להנות ממלאכתו.

ומצינו בזה פלוגתא גדולה בהלכות שבת.

דהנה איתא בשו"ע (סימן רנ"ב סעיף ד'):

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

"כל שקצץ אף על פי שיעשה הא"י מלאכה בשבת, מותר לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמה, דכל שקצץ, אדעתיה דנפשיה קא עביד. הגה: ויש אוסרין ללבושו כל שידוע שהא"י גמרו בשבת (הג"א פ"ק דשבת ומהרי"ל וב"י בשם רוקח), וצריך להמתין במ"ש בכדי שיעשה, והכי נהוג לכתחלה, אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל, ואם יש לתלות שנגמר בע"ש, מותר בכל ענין (הגהות אלפסי)".

הרי לן דעת השו"ע שאם קצץ לגוי שכר אדעתא דנפשיה קעביד ומותר לישראל להנות ממלאכתו בשבת, ואף הרמ"א מודה שמותר אם קצץ לו שכר, אלא שכתב דלכתחלה נהגו להחמיר "אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל".

ומקור הלכה זו בדברי הר"ן כמובא בבית יוסף.

והנה ז"ל הר"ן בשבת (ז' ע"א מדה"ר):

"ומסתברא לי דכל שקצץ אף ע"פ שיעשה הנכרי מלאכה בשבת מותר לישראל ללבוש הכלים בשבת עצמה ולא דמי לההיא דאמרינן בפרק כל כתבי (דף קכ"ב ע"א) נכרי שהדליק את הנר שאם בשביל ישראל אסור להשתמש לאורו דהתם משום דנכרי אדעתא דישאל קא עביד, אבל כל שקצץ אדעתא דנפשיה קא עביד ושרי ישראל להשתמש אפילו בשבת".

ולכאורה כוונתו ברורה דבנכרי שהדליק את הנר מיירי בלא קצץ עמו שכר ואינו עושה אלא על דעת ישראל.

אך לקמן (סימן רע"ו סעיף א') איתא:

"אינו יהודי שהדליק את הנר בשביל ישראל, אסור לכל, אפי' למי שלא הודלק בשבילו. הגה: ואין חילוק בזה בין קצב לו שכר או לא קצב, או שעשאו בקבלנות או בשכירות, דהואיל והישראל נהנה ממלאכה עצמה בשבת, אסור בכל ענין".

ומקור הלכה זו מדברי הסמ"ג כמובא בבית יוסף.

וז"ל הבית יוסף שם:

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

"כתוב בסמ"ג (ל"ת ס"ה, י"ט ריש ע"ד) והתרומה (סי' רנ"ב) דאפילו אם קצץ לו שכר על זה אסור ולא דמי לשילוח אגרות (לעיל סי' רמ"ז) דשרי בקצץ דהתם אין גוף ישראל נהנה מגוף השליחות אבל הכא גוף ישראל נהנה ממלאכת שבת הנעשית בשבילו וכן כתוב בהגהות אשיר"י בפרק קמא (סי' ל"ז)".

ולכאורה שתי הלכות אלה סותרות זה את זה, דבסימן רנ"ב היקל בקצץ, ואף הרמ"א לא החמיר אלא שכתב שנהגו להחמיר לכתחלה, אבל בסימן רע"ו הביא הבית יוסף בשם הסמ"ג וספר התרומה להחמיר וכך כתב הרמ"א.

והמגן אברהם (סימן רנ"ב ס"ק י"א) כתב ליישב דשאני נכרי שהדליק את הנר דכוונתו שהישראל יהנה מנרו בשבת, משא"כ בהשלים בגד שאין כונתו שהישראל יהנה ממנו בשבת. אך כבר תמהו על דבריו, דהלא הסמ"ג וספר התרומה כתבו בדרך אחר לחלק בין נכרי שהביא אגרת לנכרי שהדליק את הנר, דבאגרת "אין גוף ישראל נהנה מגוף השליחות אבל הכא גוף ישראל נהנה ממלאכת שבת הנעשית בשבילו".

ועוד תמה האליה רבה (סימן רמ"ד סק"א וסימן רנ"ב ס"ק ט') דהלא הבית יוסף ציין גם לדברי האשר"י שלמד מהא דנר שאסור גם במלבוש, ולא כדברי המגן אברהם.

והיטב אשר דיבר בזה האליה רבה (סימן רמ"ד סק"א) דכל שהגוי עושה בביתו מותר אף אם גוף הישראל נהנה מן המלאכה כגון בתיקון הבגד, ולא אסרו בנכרי שהדליק את הנר אלא משום דהוי בבית ישראל.

ואף שהביאור הלכה (רייש סימן רע"ו) כתב כדברי המגן אברהם, בסימן רנ"ב (סעיף ד' ד"ה שאז) נטה לדברי האליה רבה, עי"ש.

ולפי זה נראה ברור דבנידון דידן יש להקל כיון שהגויים עובדים בשדות שלהם, ואין שם ישראל נקרא עליהם כלל.

ועוד כתב הביאור הלכה (שם סימן רנ"ב) בשם הפרי מגדים והמאירי דאין איסור אלא היכי שניכר שעושה בשביל ישראל, ומשו"כ אסור בנר, שמדליק את הנר בנוכחות היהודי ומינכרי מילתא שעושה לצורך ישראל, אבל היכי דלא מינכרי מילתא מותר בקצץ.

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

וגם לפי זה יש להקל בנידון דידן, וז"פ.

אך באמת נראה דגם לדברי המגן אברהם יש להקל בנידון דידן, דהנה ז"ל המגן אברהם:

"ולא דמי להדלקת הנר בר"ס רע"ו דהתם אדעתא דישראל קעביד [ר"ן וש"ל] פי' שמדליקו בשבת כדי שישתמש בו הישראל עכשיו משא"כ כאן שעושה להשלים פעולתו".

וצריך פירוש לפירושו.

ולכאורה נראה בכוונתו דבגוי שגמר את הבגד בשבת, אין כוונתו שהיהודי ילבשנו דוקא בשבת, דהלא בגד ראוי לימים רבים וכל כוונת הגוי לגמור מלאכתו, ולפיכך הוי כעביד אדעתא דנפשיה, משא"כ בנכרי שמדליק נר לישראל חבירו ובפניו, והנר כבה לאחר זמן, ופשוט שכונת הגוי שהישראל יהנה ממנו בשבת, ומשו"כ עביד אדעתא דישראל ואסור להנות ממנו. וכך משמע בביאור הלכה (ריש סימן רע"ו) בהביאו את דברי המגן אברהם.

ולפי זה נראה לכאורה שנידון דידן דומה להא דנר שאסור ולא להא דבגד שמותר, דהלא בגוי שמספק פירות ליהודים בשביעית ודאי יודע שהיהודים צריכים פירות אלה בשנת השמיטה ועושה מלאכתו כדי לספק להם פירות אלה להנאתם בשמיטה.

אך אפשר שאין כוונתו אלא בנר בלבד, דהמדליק נר לחבירו בפניו ודאי עיקר כונתו להנאתו ולשימושו המייד, וכל כהאי גוונא אי אפשר לומר שאינו מתכוין להנאת הישראל אלא אדעתא דנפשיה, משא"כ בבגד שאין הדרך להנות ממנו דוקא בשעה שמקבלו אלא אף לאחר זמן, וכל כהאי גוונא עיקר כוונת הגוי להשלים מלאכתו ולסיים עבודתו, ואין יסוד החילוק משום שבנר כונתו שהישראל יהנה בשבת ובבגד אין כונתו שיהנה בשבת, אלא שבנר ההנאה היא מיד כשמדליק לו נרו ובבגד ההנאה היא לאחר זמן.

ועוד דבתיקון נעליים ובגדים מקובל לעבוד בקבלנות, והסנדלר והחייט עושים מלאכתם בביתם וכל הצריך לתקן בגדיו ומנעליו הולך אליהם ומשלם שכרם, וכל כהאי גוונא אדעתא דנפשיה עביד, משא"כ בנכרי שמדליק נר בבית ישראל, שאין זה משלח

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

יד מקובל, אלא דבר אישי ומקרי שקצב לו שכר, וכל כהאי גוונא מסתבר טפי שעשה בשביל היהודי היושב כנגדו ומשתמש לאור הנר. וסברא זו מאוד מתיישבת על הלב בפשטותה וישרותה.

ולפי זה מסתבר שדין פירות כדין בגד, והגויים שחתמו חוזה לאספקת פרי יותר משנה, עיקר כוונתם להשלים מלאכתם, ולקיים את התחייבותם כדי לבוא על שכרם, והיהודים נהנים מן הפרי לאחר זמן שלא בנוכחות המגדלים הגויים, וכל כהאי גוונא מסתבר דאדעתא דנפשייהו עביד.

ועוד דהרי זה דרך המסחר, וגם בששת שנות המעשה נחתמים הסכמים לאספקת פרי לצרכנים, ופשוט שעיקר כוונתם להשלים מלאכתם ולעמוד בהתחייבותיהם.

ועיין במגן אברהם (סימן תקט"ו סק"ב) שמסופק בנכרי שהביא פירות לישראל ביו"ט וקצצו לו שכר אם הוא דומה לנר שאסור או דומה לבגד ומותר, וצדדי הספק מובנים אף לדרכנו. אמנם לשון המגן אברהם "דדמי לעכו"ם שהדליק נר בשבת שאסור להשתמש בו אפי' קצץ משום דהעכו"ם עשאו אדעתא דהכי שהישראל ישתמש בו בשבת משא"כ מנעלים שלא נעשו דוקא להשתמש בו בשבת", ומשמע שלא כדברינו.

אך באמת נראה דאין כל זה ענין לנידון דידן, דבין בנר ובין בבגד מדובר שהגוי עובד ועושה מלאכה בשבילנו ומקבל שכרו כקבלן, אך בנידון דידן עושה הגוי בשדותיו ובשלו ואנו קונים ממנו, ואין זה ענין לקבלנות, וכבר נתבאר לעיל שמותר לקנות מגוי אף כשיודעים בבירור שעובד בשבת על מנת למכור לנו.

ומשום כך נראה דבנידון דידן דהוי תרי דרבנן, דשביעית בזמן הזה דרבנן, וכל חשש זה אף בשבת אינו אלא דרבנן, בשעת הדחק כבנידון דידן יש להקל בשופי.

אמנם לרווחא דמילתא וכדי לצאת מידי כל ספק יש להדגיש מפורשות בהסכם שאין הגוי מתחייב לעבוד בשדותיו בשבילנו, אלא כל התחייבותו לספק את הפרי וזכותו לקנות מנכרים אחרים ומכל מקום שהוא.

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ד

אם מותר להנות מגוי שעשה למעננו מה שעבירה לדין

הנה הלכה פשוטה דאסור להנות ממלאכת גוי בשבת וכמבואר בשבת (קכ"ב ע"א), ויש לעיין אם איסור זה נוהג גם בשאר איסורים וכגון בגוי שעבר על שביתת הארץ בשביעית.

ואכן מצינו בשני מקורות בשו"ע, דאף אם הגוי עושה מעצמו, כל שעשה עבירה בשביל ישראל אסור לישראל ליהנות ממנו.

כך מצינו ביו"ד (סימן שי"ג ס"ב) לגבי מטיל מום בבכור, דאף אם הגוי עשה כן מעצמו כל שנתכוין להתיר את הבכור בשביל ישראל, אסור לישראל ליהנות ממנו.

וכן מצינו עוד באהע"ז (סימן ה' סעיף י"ד ברמ"א) לגבי נכרי שסירס בהמתו של ישראל שאסור לישראל ליהנות ממנו.

ויש שלמדו מהלכות אלה אף לנידון דידן דכיון שהגויים עושים עבודות אלה בשביל ישראל, אסור לישראל ליהנות מן הפירות.

אך נראה דלא מצינו הלכה זו אלא בשני מקורות אלה, שבהם מדובר בקנס שקנסו אותו ולא מעיקר הדין, וכמבואר בבכורות (ל"ד ע"ב) לגבי מטיל מום בבכור, ובב"מ (צ' ע"ב) לגבי סירוס, ואין לך בהם אלא חידושם.

ועוד דאף בשני אלה מדובר במי שסירס בהמת ישראל, והטיל מום בבכור של ישראל, משא"כ בנידון דידן דבשלו הוא עושה, וז"פ.

ה

אם יש איסור לעבוד בשדות נכרים בשביעית

ובעיקר שאלה זו יש לעיין אם יש איסור כלל לעבד שדות נכרים שבארץ ישראל. והנה אם נקטינן דאין קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת ארץ ישראל פשיטא שאסור לעשות עבודת הארץ והאילנות בשדותיהן, אך אם נקטינן דיש להם קנין להפקיע יש

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

לעיין אם זה רק לענין קדושת הפירות או אף לענין קדושת הארץ והאיסור לעבדה בשביעית.

וכבר מצינו מקורות רבים בדברי הראשונים דאם אכן יש קנין לנכרי להפקיע מידי קדושת הארץ ה"ה לענין איסור עבודה.

דהנה בסנהדרין (כ"ו ע"א) איתא:

"רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוּצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא. פגע בהו ריש לקיש, איטפיל בהדיהו, אמר איזיל איחזי היכי עבדי עובדא. חזייה לההוא גברא דקא כריב. אמר להן כהן וחורש, אמרו לו יכול לומר אגיסטון אני בתוכו. תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן כהן וזמר, אמר לו יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות".

וכתב שם רש"י שני פירושים: א. שכיר הוא וכיון שקרקע שייך לגוי אין איסור לעבוד בו. ב. משום ארנונא. והתוס' שם (ד"ה אגיסטון) נקטו כפירוש בתרא שהרי מבואר בגיטין (ס"ב ע"א) דאסור לעדור עם הגוי בשביעית.

אך התוס' (גיטין שם ד"ה אין עודרין) כתבו בתירוץ השני דס"ל דיש קנין ביד נכרי להפקיע מידי שביעית. הרי לן דלפירוש אחד ברש"י ותוס' אכן למ"ד יש קנין מותר אף לעבוד בשדות נכרים.

ועיין עוד במאירי בסנהדרין שם שכתב דמה שאמרו אין עודרין מיירי בשדה שיש לנכרי שותפות בו אבל בשדה נכרי באמת אין איסור כיון שיש לנכרי קנין להפקיע מידי קדושה.

וכ"כ שני אבות העולם האב ובנו הגדול בשו"ת המבי"ט (ח"א סימן כ"א) והמהרי"ט (ח"א סימן מ"ג) דלמ"ד יש קנין אין כל סברא לחלק בין קדושת הפירות ובין איסור עבודת הארץ, עי"ש.

והנה ידועה שיטת בעל התרומה (הל' ארץ ישראל) דכיון דתרו"מ וכן שביעית בזה"ז דרבנן נקטינן דבזמן הזה יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי תרו"מ, וה"ה לשביעית,

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ובעל התרומה כתב בדרכו ליישב שיטת רש"י בסנהדרין שם, וכן דעת הגר"א ביו"ד (סימן של"א ס"ק ו' וס"ק כ"ח).

ומבואר בשו"ת אחיעזר (ח"ב סימן ל"ט) דהב"י באבקת רוכל ס"ל כספר התרומה ביסוד הדברים די ש קנין ביד נכרי להפקיע לגמרי מקדושת הארץ, עי"ש באריכות דבריו.

אמנם החזו"א האריך להוכיח שאין עיקר ההלכה כשיטת ספר התרומה, עיין חזו"א שביעית (סי' ו' אות ב' ובאריכות גדולה בסי' כ' וסי' כ"א), אך מ"מ רבים הפוסקים שנקטו כדעת סה"ת וגם החזו"א כתב דהסומכים על ספר התרומה יש להם על מה שיסמוכו, ולכן אין לאסור את הפירות בדיעבד, (עיין בדבריו סי' י' אות ו').

ו

קדושת שביעית בפירות נכרים

והנה נחלקו שני אבות העולם גדולי ארץ ישראל המבי"ט והבית יוסף אם קדושת שביעית נוהגת בפירות נכרים. ובדורינו נחלקו בזה גדולי ירושלים שנקטו הלכה כבית יוסף ולא נהגו קדו"ש בפירות נכרים ולעומתם החזו"א שהחזיק כשיטת המבי"ט, וכבר הארכנו בזה לעיל (סימן י"ג).

אמנם כתב שם החזו"א דעד כאן לא נחלקו אלא לגבי קדושת הפירות אבל לכו"ע אסור לעבוד בשדות נכרים שבארץ ישראל.

ועפר אני תחת כפות רגליו, אך אם לדין יש לעיין, שהרי אמת נכון הדבר שהבית יוסף בהתירו לא התבסס על שיטת בעל התרומה, אך מ"מ אפשר שגם לשיטתו יש להקל בזה.

דהנה כתב הבית יוסף שתי טעמים להקל:

א. בכסף משנה (פ"ד משמיטה ויובל הכ"ט) חידש דאף למ"ד אין קנין ביד עכו"ם להפקיע אין זה אלא כשישראל קנה את הקרקע מיד גוי ונגמר מלאכתו ברשותו אבל כל עוד הקרקע ברשות הגוי לכו"ע פטורין מתרו"מ, וכ"כ עוד הכס"מ בהל' תרומות (פ"א הלכה י' – י"ג) ובהלכות ביכורים (פ"ב הט"ו בשם מהר"י קורקוס). וכך משמע גם בשו"ע שהרי מחד גיסא פסק (יו"ד סי' של"א ס"ג) דאין קנין לנכרי להפקיע ואם

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

הישראל קנה ממנו שדה צריך להפריש ממנה תרו"מ, ומאידך גיסא פסק (שם סעיף י"א) לגבי ישראל וגוי השותפים בקרקע דבזה"ז חלקו של הגוי פטור מכלום, ודו"ק בזה.

ב. אף דלענין תרו"מ אין קנין ביד עכו"ם להפקיע שאני שביעית דכתיב בה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, "לכם ולא לנכרים", ומכאן שאין השביעית נוהגת בשל נכרי, עי"ש.

ולפי שני הטעמים אפשר דיש כאן הפקעה גמורה מקדושת הארץ להלכותיה כל עוד השדה ביד הגוי, ואין זה דין בפירות בלבד.

וכך הבינו שלשה גדולי עולם המנחת חינוך, הנצי"ב והאחיעזר.

דהנה כתב המנ"ח (מצוה רמ"ה אות ט"ז) דלשיטת הכסף משנה כל עוד הקרקע ביד נכרי הוי כחוץ לארץ ממש ואף איסור כלאים אין בו מה"ת, עי"ש.

והנצי"ב בשו"ת משיב דבר (ח"ב קונטרס דבר השמיטה) כתב ושנה ושילש דלשיטת הבית יוסף יש להקל אף לענין עבודת הארץ בשביעית, עי"ש באריכות דבריו, וכ"ה באחיעזר שם.

וכבר הבאתי לעיל דשני דרכים כתב בזה הבית יוסף.

לדרכו הראשונה בשיטת הרמב"ם עד כאן לא קיי"ל דאין קנין ביד נכרי אלא כשחזר ישראל וקנה את הקרקע מן הנכרי אבל כל עוד הקרקע ביד נכרי יש קנין בידו להפקיע. ודבר זה מבואר בלשון הרמב"ם (פ"א מהל' תרומות ה"י) "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר".

הרי דהו"א דכאשר הקרקע ביד גוי הו"ל כחו"ל וקנין הישראל הוי ככיבוש יחיד, וקמ"ל דאין זה כיבוש יחיד דעצמותה של קדושת הארץ לא פקעה, אבל משמע מתוך דבריו דלכל הנוגע להלכות התורה יש קנין כל עוד השדה ביד גוי, ומהי"ת לחלק בין דין הקרקע לדין הפירות.

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ועוד כתב הב"י דאף אם לגבי תרו"מ אין קנין לגבי שביעית יש קנין ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" כתיב, ולא לנכרים.

וברור שאין כונת הב"י לחדש בזה דרשה חדשה שלא מצינו בחז"ל, אלא כונתו ברורה לפרש את מה שדרשו בתורת כהנים (פרשת בהר פ"א פסקה ז') "לכם ולא לאחרים" דאין זו הלכה מסויימת לגבי אכילת פירות שביעית בלבד, אלא הפקעה גמורה של הנכרי מכל ענין השמיטה ובכללה שאין הקרקע שברשותו חייבת בשמיטה. וכך הבינו המשיב דבר והאחיעזר שם.

וגם לדרך זו לכאורה דין אחד לקרקע ולפירותיה.

אך לדעת החזו"א אין הדברים אמורים אלא לגבי קדושת הפירות אבל לגבי עצם הקרקע גם לדעת הב"י יש בו קדושה ואסור לעבדה בשביעית.

ועיין בחידושי הגר"ח על הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ב הט"ו) וז"ל:

"דהא דאין קנין לנכרי בארץ ישראל, הוא רק להפקיע עצם הקרקע מקדושתה, אבל הפירות לכו"ע יש קנין לנכרי בארץ ישראל להפקיען מתרומות ומעשרות".

סוף דבר, הלכה זו עמומה ואין בה הכרעה, ומ"מ לגבי שאלתנו ודאי דחזיא לאיצטרופי לשאר צדדי היתר בשביעית בזמן הזה דרבנן, ובפרט דבשעת הדחק וצורך הרבים עסקינן.

ומ"מ לענ"ד אין להחמיר בחשיש אמירה לנכרי בתרי דרבנן, שביעית בזה"ז דרבנן, (ואף דעיקרו מה"ת כבר הוכח לעיל סימן ט' דיש מקום להקל בזה משום ספק דרבנן ובפרט בתרי דרבנן [עיי"ש אות ג']) ואמירה לנכרי דרבנן, וספק אם יש קדושת שביעית בשל נכרי. ובפרט דאף לו יהיה בזה דין אמל"נ יש להתיר מג' טעמים: א. בדרבנן לא אסרו. ב. בשדה נכרי לא אסרו. ג. כשהגוי עושה להנאת עצמו לא אסרו, כמבואר. ומלבד כל אלה הרי נתבאר דאין בזה כלל דין אמל"נ, וכ"ז ברור לענ"ד.

ועוד יש לדון בזה לפי מש"כ האחרונים להתיר אמירה דאמירה בשבת, והארכתי בזה במנחת אשר (שמות מהדו"ק סימן י"ח), והבאתי את דברי החות יאיר (סימן נ"ג) שהקיל בזה, והמשנ"ב (סי' ש"ז ס"ק כ"ד) כתב בשם הגרש"ק להקל במקום הפסד

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

עיי"ש. וק"ו בן בנו של ק"ו דיש להקל בזה בשביעית בזה"ז ובני"ד לעולם הוי אמירה דאמירה דההסכמים נחתמים עם נציגי החקלאים ואין הם עובדים בשדות ולעולם הוי אמירה דאמירה.

ז

גדר שביתת הארץ

ולגבי שאלת עצם מצות שביתת הארץ כבר ביארתי במק"א (עיין לעיל סימן א') דיש ג' דרכי הבנה במצות עשה דשביתת הארץ:

א. דעת המנ"ח (מצוה קי"ב, רצ"ח, שכ"ו, שכ"ט) דכשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת, כך מצווה הוא על שביתת שדהו בשביעית, וכל שעובדים בשדהו עוברים הבעלים על מצות עשה ד"ושבתה הארץ שבת לה".

ב. דעת החזו"א (סימן י"ז) דאין בין לאו לעשה ולא כלום וכשם שאין עובר על הלאו אלא בעשיית מלאכה כך אינו מבטל מצות עשה אלא כשעושה מלאכה בשביעית.

ג. הנלענ"ד, דאין כלל נפ"מ לגבי מצות עשה דשביעית בין שדהו לשדה אחרים, שהרי לא אמרה תורה "ושבתה שדך שבת לה" אלא "ושבתה הארץ שבת לה", ומהי"ת לחדש דיש זיקה בין האדם לשדהו הפרטי שבבעלותו. אלא כל שעושה מלאכה בשדה כלשהי בא"י בין בעצמו ובין ע"י גוי עובר בין בעשה ובין בל"ת אבל כשאחרים עושים עבודה בחצירו שלא בשליחותו אינו עובר כלל, לא בעשה ולא בל"ת, ועיי"ש שהבאתי ראיה לדרך זו גם מדברי החזו"א.

וזה הנלענ"ד בביאור דברי המהרש"ל בב"מ, ואין כונתו כדברי המנ"ח וכפי שהבינו רבים, אלא כונתו דכיון דכתיב ושביתה הארץ וכל גדר מצות השביתה אינו בגברא אלא בחפצא כדי שהארץ תשבות, יש באיסור זה שליחות אף לגוי, ועיי"ש שהארכתי בזה.

ולכל שלשת הדרכים אין איסור בני"ד, דהלא לשיטת החזון איש אין איסור כלל אלא כשעושה עבודת הארץ בעצמו, לשיטת המנ"ח אינו עובר אלא בשדהו ולא בשדה שאינה שלו, וגם לפי דרכנו אינו עובר אלא כאשר הגוי הוא שליחו ולא כאשר הגוי עושה בשלו, להנאתו ועל דעתו, ודו"ק.

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ואף לשיטת המבי"ט דאסור להשכיר שדהו לגוי בשביעית, וביארנו שם לדרכנו דבכה"ג הו"ל כאילו עושה מלאכה ע"י גוי. אין זה אלא כשהוא משכיר שדהו לגוי ובשכירות זו הוא גורם לעבודה שתיעשה בשביעית, משא"כ כאשר הגוי עושה בשלו וגם אם לא נקנה ממנו כלום יעבד את שדותיו וימכור את פירותיו לאחרים בכה"ג אין לאסור. ובפרט שכל דברי המבי"ט חידוש הם והבו דלא לוסף עליה.

ומ"מ גם המבי"ט התיר בהבלעה, ולרווחא דמילתא אפשר דגם בני"ד יעשו בהבלעה ויכללו בהסכמים אלה אספקת מקצת פרי וירק שאינם פירות שביעית אלא של שישית ושמינית.

ה

ביאור המשנה דחוכרין גירין

ובאמת יש מקור מפורש לעיקר שאילתא דא, במשנה שביעית (פ"ד משנה ג') "חוכרין גירין מן הנכרים בשביעית אבל לא מישראל ומחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומם מפני דרכי שלום".

והנה ג' פירושים מצינו בדברי רבותינו הראשונים בביאור הרישא:

א. הרמב"ם בפיה"מ כתב דמדובר בחכירת שדה שנחרש בשביעית, דמגוי מותר לחכור כיון שלא עבר איסור בחרישתו, אבל מישראל אסור לחכור כיון שעבר עבירה בחרישת השדה קנסוהו ואסרו לחכור ממנו. ושיטת הרמב"ם מבוארת גם בדבריו בהל' שמיטה ויובל (פ"ח ה"ח) "וחוכרין מהן גירין לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן".

ב. הר"ש פירש דמיירי בחכירת השדה בעיצומה של שביעית ע"מ לזרעה במוצ"ש, ואעפ"י שהוא גורם לכך שהגוי יחרוש את השדה בשביעית כדי להמציא להחוכר היהודי שדה ניר במוצ"ש מותר וזה הרבותא, אבל אסור לחכור מישראל כיון שהוא גורם שהישראל יחרוש באיסור. כפירוש הר"ש פירש גם הר"י בן מלכי צדק "חוכרין גירין מן הגוים בשביעית כדי לזרען במוצאי שביעית אעפ"י שנמצאין גורמין לגוים שיחרשו בשביעית".

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

ג. הרא"ש הוסיף עוד בביאור המשנה שמותר אף להתנות בפירוש עם הנכרים וז"ל "ומתנה עמו בשביעית שימצאנה חרושה למוצאי שביעית שבשביל עצמו חרשה הגוי כדי שיוסיפו לו בדמי חכירתה".

הרי לן בפירוש בדברי הרא"ש שמותר אף להתנות עם הגוי שהשדה תהיה חרושה מיד במוצאי שביעית ואין בזה איסור לא מצד שביעת הארץ ולא מצד אמל"ג "שבשביל עצמו חרשה הגוי" וכמו שביארנו לעיל. וכ"כ שם להדיא במשנה ראשונה דמותר לומר לנכרי שיחרוש בשביעית וישכרנה, והוא מפורש בתוספתא שביעית פ"ג המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו ע"מ שהגוי זורעה.

לשיטת הר"ש והר"י במ"צ אין לנו ראייה שמותר להתנות בפירוש שהגוי יחרשנה, אך מ"מ מותר לחכור ממנו שדה חרושה אעפ"י שאנו גורמין לגוי שיחרוש בהכרח. ומ"מ אף מפירושם יש ראייה להקל בני"ד, דהלא גם בני"ד אינו מתנה להדיא עם הגוי שיחרוש ויזרע ואינו אלא גורם לגוי שיעבוד. והדברים ק"ו בני"ד, דבשאלה דידן ברור דאף אם אנחנו לא נקנה את יבולי הנכרים עדיין יעבדו את שדותיהם וימכרו לאחרים, אבל בנידון של המשנה משמע שאנו גורמים להם לעבוד ואעפ"כ התירו, וק"ו לני"ד.

ומדברי הרמב"ם אין ראייה לאסור, דאפשר דהרמב"ם מודה שמותר אף להתנות עם הגוי שיחרוש שדהו בשביעית אלא דס"ל דאין בזה כל רבותא כיון דלהנאת עצמו הוא עושה כמו שכתב הרא"ש, ומשו"כ פירש דכל רבותא דמתניתין אינו אלא דאסור לחכור מישראל שדה ניר ע"מ לזרעה במוצ"ש דקנסין ליה משום שחרש בשביעית, ומ"מ נראה פשוט דמדברי הרא"ש הר"ש והר"י במ"צ יש ראייה להיתירא ומדברי הרמב"ם אין ראייה לאיסורא.

ט

מחזיקין ידי נכרים בשביעית

ובסיפא דמתניתין מחזיקין ידי נכרים בשביעית נחלקו בירושלמי (פ"י ה"א, כ"ט ע"א) "ר' חייה ר' אימי חד אמר חרוש בה טבות ואנא נסיב לה מינג בתר שמיטתא, וח"א אישר", (וכ"ה בירושלמי עבו"ז ל' ע"א).

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

לשיטה ראשונה הוי כעין שיטת הרא"ש ברישא דחוכרין נירין, דמותר לומר לגוי שיחרוש היטב ואני אקנה ממנו לאחר השביעית.

אמנם בבבלי גיטין (ס"ב ע"א) לא מצינו אלא כמ"ד אישר, ולכאורה נראה מזה דדעת הבבלי להחמיר בזה, וכ"כ שם הר"ש, וכך נראה מדברי הרמב"ם שם שכתב רק דמותר לומר תתחזק וכדו' והיינו כמ"ד אישר ולא כמ"ד חרוש בה טבות. וכ"כ שם המהר"י קורקוס.

אך הסמ"ג (מצות עשה קמ"ח) כתב דמותר לומר לגוי חרוש בה טבות. וכך מוכח מדברי התוס' בב"מ (צ' ע"א) שהקשו במה דאיבעי' לן אם אמירה לנכרי נאסרה בשאר איסורים הלא מותר לומר לגוי בשביעית חרוש בה טבות, הרי שנקטו להלכה דמותר. וראיתי מש"כ בזה מרן הגר"ח ק שליט"א בדרך אמונה (בביה"ל שמיטה פ"ח ה"ח) דלשיטתם לא נחלקו בזה אמוראי להלכה אלא משמעות דורשין איכא בינייהו בפירוש דברי המשנה עי"ש.

ובאמת נראה לענ"ד דאף למ"ד דאין לומר להם חרוש בה טבות אין זה כלל משום איסור אמירה לנכרי, דהיכן מצינו שהתירו אמל"נ משום דרכי שלום, ועוד שהרי כתבו התוס' (בב"מ שם) דמיירי שהגוי כבר עושה עבודה בלא"ה, ובכה"ג פשוט שאין איסור אמל"נ, אלא נראה פשוט דאין כאן אלא דין מסויים של "מחזיקין ידי נכרים" דאסרו להחזיק ידיהם בעבודת השביעית ולא התירו אלא מפני דרכי שלום, ובזה נחלקו מה התירו ומה אסרו, ואתי שפיר לפי"ז שהתירו משום דרכי שלום, והוי דומיא דכל שאר הדברים שהתירו משום דרכי שלום כגון מפרנסין ומיילדין ושאר העניינים שהם לטובת הנכרים ולא לצרכנו, ואין זה כלל ענין לני"ד. דו"ק בזה היטב כי ברור הוא לענ"ד, וקצרתי.

ומ"מ אין בכל זה נפ"מ בני"ד דאף אם אסור לומר להדיא לגוי "חרוש בה טבות", מ"מ נראה ברור דמותר לעשות עמו הסכם הגורם לו לעבד את שדותיו כדמוכח מרישא דמתניתין.

ועיין בחיי אדם (כלל ק' סעיף ט') שחידש דכשהגוי מביא למכור נחשב שאדעתיה דנפשיה קעביד ולא לדעת הישראל, ואי"צ להמתין כדי שיעשה. אך בביאור הלכה

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

(ריש סי' תקט"ו) האריך לחלוק עליו דכיון דעכ"פ הביא עבור הישראל אסור. אך אין כ"ז ענין לני"ד, ואכמ"ל.

,

מסקנא דמילתא

סוף דבר יש בנידון דידן כמה וכמה צדדים נכבדים להקל.

א. אמירה לנכרי בשאר איסורין בדרבנן, לדעת פוסקים רבים מותר.

ב. אמירה לנכרי כשהגוי עושה בשלו ולהנאתו, לדעת כמה פוסקים מותר.

ג. לדעת כמה שיטות נכבדות אין איסור עבודה כלל בשדות עכו"ם שבארץ ישראל, למ"ד יש קנין לעכו"ם להפקיע מקדושת הארץ, ובפרט בשביעית בזמן הזה דהוי מדרבנן.

ד. י"א דכאשר השדה ביד נכרי, לכו"ע יש קנין ביד עכו"ם להפקיע כמ"ש הבית יוסף.

ה. י"א דאף אם לענין תרומות ומעשרות אין קנין לעכו"ם להפקיע, בשביעית לכו"ע יש קנין.

ו. בתרי דרבנן, בשביעית בזמן הזה דרבנן ואמירה לנכרי דאסור מדרבנן, אף בשבת התירו שבות דשבות במקום צורך גדול וק"ו בשאר איסורים דקילי טפי משבת.

ז. אמירה דאמירה שרבים הקילו בה אף בשבת וק"ו בשביעית בזמן הזה דרבנן.

וגם לגבי חשש איסור מצד שביתת הארץ כתבתי מה שיש לדון להקל, כמבואר.

והנה מבואר בכללי הוראה (ש"ך ביו"ד סוף סימן רמ"ב ויש מקור לדברים בשו"ת הרשב"א ח"א סימן רנ"ג) דבשעת הדחק סמכינן על דעת יחיד, ונחלקו הט"ז והש"ך האם כלל זה אמור רק בדרבנן או אף בדאורייתא, דעת הט"ז (יו"ד סימן רצ"ג סק"ד וכ"ה בב"ח סימן רמ"ב ובאור זרוע ח"א הל' ערלה וחדש סימן שכ"ח) דאף בחשש

אמירה לנכרי בשבת ובשביעית

איסור דאורייתא סומכין על דעת יחיד בשעת הדחק, ולדעת הש"ך (שם בסימן רמ"ב ונקודת הכסף סימן רצ"ג שם) אין זה אלא מדרבנן.

אך בתרי דרבנן מילתא דפשיטא דבשעת הדחק סמכין אף על דעת יחיד כבנידון דידן, בכל צדדי הספק שהעלינו, אף שיש חולקין בכל אחד מן הצדדין וכפי מה שביארתי לעיל, מ"מ לא בשיטה יחידאה עסקינן, אלא בשיטות עצומות של עמודי ההוראה וגדולי עולם, ואף שלעומתם גם החולקים עליהם אדירי התורה המה, מ"מ מדובר בהרבה יותר מספק ספיקא בתרי דרבנן, ולא בדעת יחיד אלא במחלוקת הפוסקים בכל ענין וענין, וברור שבשעת הדחק יש מקום להקל.

ואודה ולא אבוש, יושב אהל אנכי מאז ומעולם, ואין אני עסקן הבקי בשווקים, ולא אדע מה להשיב כלפי אלה שיאמרו שאין כאן שעת הדחק, אך מהידוע לי, וממה ששמעתי מפי בקיאים בתחום יראי שמים ויראי חטא, נראה דהוי שעת דחק גדול, ומניעת היוקר, וכמה תקנות תיקנו וכמה הלכות קבעו חז"ל משום שהתורה חסה על ממונם של ישראל.

ומשום כל זה נראה דיש להקל בנידון דידן, ויהי רצון שלא ניכשל בדבר הלכה.

את אשר התעללתי במערים

את אשר התעללתי במערים

"ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במערים ואת אותותי אשר שמתי במ" (שמות י"ב).

פשטות ההבנה בפסוק זה, שעלינו לזכור ולספר לבנינו ולבני בנינו את נקמת ה' במערים ואת המכות שהביא עליהם להענישם על שהצרו לישראל בנו אהובו.

אך מדברי הרמב"ם למדתי פירוש מחודש בענין זה. דהנה כתב הנשר הגדול בהלכות תשובה (פרק ו' הלכה ג'):

"ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דייני האמת שיהיה הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה... לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה, לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל נתן הדין למנוע ממנו התשובה עד שנפרעין ממנו לפיכך חזק הקב"ה את לבו. ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר לו שלח ועשה תשובה... כדי להודיע לבאי עולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו".

ועיין עוד מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה סוף מסכת ברכות:

"אבל מי שיעזוב הפסוק על סידורו ויפרשהו ויאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך יאמר כי כשיבא העת להפרע מהם ולהנקם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט וזה הענין רחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כי נצא ממנו לענין הדין הנגזר מהקב"ה על כל אדם ועל כן אל תבקש ממני עתה בענין הזה אשר אני בו אלא לבאר דברי המדברים בלבד על דרך פשוט בכל דבריו וכו'".

את אשר התעללתי במערים

ומשמע מדבריו דלא זו בלבד שלפעמים ינעלו שערי תשובה מפני החוטא משום עוצם רשעו, אלא עוד זאת יזדמנו לפניו ענינים להפר דברי התורה, ועמוקים הדברים כפי שהעיד עליהם הנשר הגדול.

הרי לן חידוש גדול מתורת הרמב"ם, שהקב"ה הקשה את לב פרעה והודיע זאת ע"י משה נביאו כדי ללמד תועים בינה ולהודיע לכל באי עולם שהקב"ה נועל שערי תשובה ממי שנשתרש בחטא.

ואפשר דמשום כך נצטוינו לספר לבנינו ולבני בנינו לא רק את האותות והמופתים ששם הקב"ה במצרים אלא גם את אשר התעלל אל נקמות במצרים, כדי שנלמד אנו וננחיל לזרעינו אחרינו יסוד גדול בהלכות שכר ועונש שבמשפט שמים.

ועוד חידוש מצינו בזה בפירוש הספורנו (שמות פ"י פ"א):

"כי אני הכבדתי. אף על פי שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאף על פי שלא יכנע לאל יתברך מיראת גדלו, מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות, וזה חשב כאשר ראה שמכח המכה אמר ה' הצדיק אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה ההתראה בו לריק, כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע, ולכן אמר לו ה' יתברך אף על פי שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשחין, וזה להרבות האותות בקרב מצרים, כדי שישוב איזה מהם בתשובה, ולמען יספרו ישראל לדורות וכירו גדלי וטובי, לפיכך ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה".

וכמה מחודשים הדברים, הקב"ה הכביד לב פרעה והפליא בו מכותיו שמא ישובו איזה מהם בתשובה וזה גדלו וטובו של אב הרחמים והסליחות הרוצה בתשובת רשעים.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

